

ВИДИ ТА ФОРМИ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

TYPES AND FORMS OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN AGRICULTURAL INSTITUTES OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE (THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY)

Статтю присвячено навчальним видам і формам іншомовної освіти, що використовувалися у вищих аграрних навчальних закладах України протягом другої половини ХХ ст. Виокремлено аудиторні та позааудиторні види навчання. На основі аналізу джерел з'ясовано спільне і відмінне у них. Схарактеризовано такі навчальні форми іншомовної освіти, як практичні заняття, факультативи, індивідуальні консультації, контрольні заняття, самостійна робота, виробнича практика за кордоном. Розкрито найважливіші особливості.

Ключові слова: іншомовна освіта, види навчання, форми навчання, вищі аграрні навчальні заклади.

Статья посвящена учебным видам и формам иноязычного образования, используемым в высших аграрных учебных заведениях Украины в течение второй половины ХХ в. Выделены аудиторные и внеаудиторные виды обучения. На основе анализа источников выяснено общее и отличительное в них. Охарактеризованы такие учебные формы иноязычного образования, как практические

занятия, факультативы, индивидуальные консультации, контрольные занятия, самостоятельная работа, производственная практика за рубежом. Раскрыты их важнейшие особенности.

Ключевые слова: иноязычное образование, виды обучения, формы обучения, высшие аграрные учебные заведения.

The article deals with the educational types and forms of foreign language education, which were used in agricultural institutes of higher education of Ukraine during the second half of the twentieth century. Classroom and extracurricular activities are singled out. Their similarities and differences have been discovered based on the analysis of the sources. The following educational forms of foreign language education are described: practical classes, electives, individual consultations, monitoring sessions, independent work, practical training abroad. Their most important features are revealed.

Key words: foreign language education, types of education, educational forms, agricultural institutes of higher education

УДК 378.016:81(043.5)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.05>

Хоменко Л.М.,
аспірант кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасній вищій школі України збільшується значення іншомовної освіти як одного з важливих складників професійного становлення фахівця. Водночас очевидні тенденції щодо скорочення обсягу аудиторних годин у навчальному процесі актуалізують питання вдосконалення та оптимізації видів, форм і методів здобуття належної іншомовної підготовки.

Детальний історико-педагогічний аналіз організаційних засад іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України сприятиме знаходженню раціонального поєднання навчальних видів та форм цієї освіти. Завдяки цьому вдасться втілити в життя дидактичні принципи системності і послідовності під час оволодіння іноземними мовами, що позитивно вплине на рівень іншомовної підготовки майбутніх аграріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальнотеоретичні аспекти організаційно-методичних засад навчального процесу у вищій школі представлено у працях О. Антонової, І. Дроздової, О. Дубасенюк, А. Капської, Г. Козлової, О. Малихіна, В. Нагаєва та ін. Окремі види та форми роботи зі студентами схарактеризовано у дослідженнях О. Білої, А. Кузьмінського, Т. Осипової, Л. Прокофєвої, Є. Танько, З. Фалинської та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас комплексного

дослідження організаційних засад іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України ще не створено.

Мета статті – виокремити та схарактеризувати навчальні види та форми іншомовної освіти, що використовувалися у вищих аграрних навчальних закладах України протягом другої половини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Досліджуваний період характеризувався багатогранністю організаційних засад іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України. Залучення студентів до вивчення іноземних мов відбувалося через використання аудиторних та позааудиторних видів навчального процесу. Спільність полягає в тому, що обидва види передбачаються навчальним планом підготовки фахівців-аграріїв, а своїм змістом вони відповідають навчальній програмі. Відмінність між указаними видами іншомовної освіти проявляється у місці взаємопов'язаної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу. Аудиторний вид передбачає спільну навчальну діяльність викладача і студента в навчальній аудиторії відповідно до розкладу. Водночас позааудиторний вид – це навчальна діяльність суб'єктів освітнього процесу за межами аудиторії й поза розкладом.

Серед форм аудиторного виду іншомовної освіти домінувальне становище протягом досліджуваного періоду займали практичні заняття. На них відводився майже весь обсяг аудиторних

годин, які передбачалися навчальними планами. Протягом досліджуваного періоду цей обсяг становив не менше 240 год. На практичні заняття покладалося виконання основних вимог, передбачених навчальною програмою, а саме: навчити студентів-аграріїв читати та перекладати загальнонаукову та спеціальну літературу, розвинути у них навички володіння усною мовою з використанням побутової та професійної термінології.

Досить часто назва «практичне заняття» в документах аграрних закладів вищої освіти замінювалася назвою «урок». Наприклад, кафедрою іноземних мов Харківського сільськогосподарського інституту протягом 1960-х років заслуховувалися та обговорювалися доповіді з такими формулюваннями: «Розробка уроку з німецької мови», «Розвиток навичок усної мови на уроці німецької мови» [4, с. 192].

Для викладачів кафедр іноземних мов аграрних закладів вищої освіти така назва була зрозумілішою, оскільки більшість із них були або учителями, або випускниками педагогічних інститутів, тому вони не лише користувалися терміном «урок», а й будували практичні заняття за урочною структурою. Невід'ємними компонентами практичних занять стають такі елементи уроку, як перевірка й оцінювання попередніх знань і умінь студентів, засвоєння нових знань і умінь, закріплення і поглиблення вивченого шляхом його використання в нових умовах, визначення завдань для самостійної роботи. Визнання провідної ролі практичних занять у навчанні іноземним мовам перетворювало їх у головний дидактичний об'єкт удосконалення іншомовної освіти. Одним з аспектів правильної організації практичного заняття вважалося ведення його викладачем суто іноземною мовою. На це постійно зверталася увага під час обговорення відкритих занять на кафедрах [12, с. 12].

Для продовження іншомовної освіти на старших курсах аграрних закладів вищої освіти використовувалася така форма, як факультативи. Їх зміст будувався таким чином, щоб доповнювати і продовжувати основний нормативний курс. Факультативні заняття проводилися під керівництвом викладачів, але на засадах добровільності для студентів. Ця обставина значно підвищувала вимогливість до організації та методів роботи, оскільки факультативи мали бути привабливими для студентів і відповідати пізнавальним інтересам. Із цією метою програма факультативних занять максимально пов'язувалася з майбутньою професією студентів. Як свідчать джерела, основна робота спрямовувалася на оволодіння навичками перекладу фахових текстів. Для цього кафедри іноземних мов складали спеціальні збірники технічних та сільськогосподарських статей [13, с. 75]. Така змістова орієнтація факультативів

хоч і сприяла професійному становленню студентів-аграріїв, проте не дозволяла уникнути повторюваності того, що виконувалося на практичних заняттях.

Однотипність практичних занять та факультативів була однією з причин не зовсім позитивного ставлення студентів до вивчення іноземної мови. Особливо гостро ця тенденція проявлялася у перше повоєнне десятиліття. На засіданнях кафедр іноземних мов неодноразово піднімалися питання щодо протидії бажанням деяких студентів ігнорувати практичні заняття і факультативи, обговорювалися можливості допомоги тим, хто відстає. Для цих категорій студентів застосовувалася така форма навчання, як індивідуальні консультації. Консультації сприяли набуттю необхідного запасу слів і граматичних знань, оволодінню умінням спілкуватися в різних ситуаціях і на різні теми.

Ще однією формою аудиторної іншомовної освіти, яка використовувалася у вищих аграрних навчальних закладах у межах навчального процесу, були контрольні заняття. Вони поділялися на поточні і підсумкові. Для відслідковування поточної успішності студентів у міжсесійний період проводилися контрольні роботи. За рішенням кафедр іноземних мов вищих аграрних навчальних закладів до них уміщувалися завдання зі спеціально-технічної та загальної лексики, з опрацьованого граматичного матеріалу. Як свідчать джерела, на позитивну оцінку контрольні роботи виконувало більше 90% студентів [10, с. 88–89].

Підсумкова атестація проводилася у формі заліків та екзаменів, кількість та порядок яких визначалися навчальними планами (залежно від спеціальності). Наприклад, у Харківському сільськогосподарському інституті у період 1950-х рр. студенти спеціальності «Захист рослин» склали заліки у 1 і 3 семестрах, а екзамени – у 2 і 4. Студенти спеціальності «Лісомеліорація» мали підсумкову атестацію лише у формі екзаменів, які проводилися у 2 та 4 семестрах [2, с. 2, 5]. На спеціальності «Інженер-землевпорядник» цього ж навчального закладу іноземну мову вивчали протягом восьми семестрів із підсумковою атестацією у формі заліку в 1, 2, 6, 8 семестрах і екзамену – у 4 [3, с. 4].

Кафедри іноземних мов постійно корегували та уточнювали вимоги до знань і умінь студентів на екзаменах і заліках. Наприклад, на засіданні кафедри іноземної мови Харківського інституту механізації і електрифікації сільського господарства у грудні 1970 р. ухвалено рішення підтримати пропозицію завідувача кафедри І. Струмберг, яка пропонувала здійснювати підсумковий контроль знань за таким порядком: 1) проведення усного опитування за всіма основними граматичними темами; 2) проведення опитування на закріплення активної лексики як за опрацьованими текстами,

так і за підготовленими спеціально для підсумкового заняття; 3) проведення опитування методом запитань-відповідей та методом діалогів за всіма пройденими розмовними темами [12, с. 11]. Успішність студентів за результатами екзаменів з іноземної мови була високою. Наприклад, у Харківському сільськогосподарському інституті у 1970–1971 н.р. вона становила 94,5%. Середній бал становив 4,3 [8, с. 119].

Особливість навчального процесу в аграрних закладах вищої освіти протягом досліджуваного періоду полягала в тому, що студенти тривалий час перебували за межами аудиторій, працюючи у своїх навчальних господарствах, проходячи виробничу практику на підприємствах, відпочиваючи на канікулах. За цих обставин особливого значення набувала така форма позааудиторного навчання іноземним мовам, як самостійна робота. Хоч вона і виконувалася в позааудиторних умовах, але організовувалася і контролювалася викладачем.

Зміст самостійної роботи підпорядковувався вимогам доступності, актуальності і практичної значимості. Він пов'язувався з пошуком, читанням, аудіюванням, реферуванням та анотуванням іноземних текстів [6, с. 68]. Для максимальної ефективності цієї роботи студентів забезпечували необхідною літературою, навчальними і методичними посібниками, словниками, науковими журналами, газетами на іноземних мовах. Визначалися норми опрацювання іноземних текстів. Наприклад, у Харківському інституті механізації та електрифікації сільського господарства на самостійну роботу студентів виносилося читання та переклад 10 000 знаків [11, с. 10].

Окрім роботи з текстами, студенти отримували й інші завдання. Так, у Харківському сільськогосподарському інституті практикувалася підготовка переказу за художньою картиною на сільськогосподарську тематику з подальшим його обговоренням [4, с. 193]. Поширеними були і завдання скласти розповіді на теми «Як я провів канікули», «Що я робив на практиці».

Отже, самостійну роботу розглядали як форму навчання, що мала стимулювати активність студентів, сприяти підвищенню професійної кваліфікації. За свідченням джерел, відповідальне та добросовісне виконання завдань самостійної роботи позитивно відображалось на результатах поточної та підсумкової атестації студентів-аграріїв [1, с. 259].

Суттєво сприяла популяризації іншомовної освіти в середовищі студентів вищих аграрних навчальних закладів України така форма позааудиторної навчальної роботи, як виробнича практика, що проводилася відповідно до міністерських наказів «Про обмін академічними групами для проходження ознайомчої виробничої практики

та студентськими будівельними загонами між навчальними закладами СРСР та соціалістичних країн». До участі в обміні студентськими групами залучено, наприклад, харківські аграрні заклади вищої освіти. Так, із 1960-х рр. тісні відносини склалися між Харківським сільськогосподарським інститутом та Вищою аграрною школою Вроцлава (Польща). Регулярно групи харківських студентів у складі 9 осіб перебували один літній місяць у Польській Республіці. Програма практики містила відвідування навчальних закладів у Вроцлаві, Познані, Варшаві, де читали лекції із сільськогосподарських наукових проблем. Бували студенти і в аграрних підприємствах Польщі, а також їм організовувалися екскурсії найбільш цікавими місцями. Обов'язковою частиною програми була спільна праця з польськими студентами в навчальних господарствах цих закладів [5, с. 1–6].

У 1970 р. третьокурсники Харківського сільськогосподарського інституту поїхали до Польщі разом зі своїми колегами з Харківського зооветеринарного інституту. Під час перебування в сусідній країні вони спілкувалися не лише з місцевою молоддю, а й із групою студентів-аграріїв із Югославії, які теж гостювали у Вищій сільськогосподарській школі Вроцлава [9, с. 28].

Перед від'їздом за кордон для більш успішної адаптації у новому мовно-культурному середовищі українські студенти відвідували ознайомлювальні курси, де прослухали такі лекції, як «Історична довідка про Польську народну республіку (ПНР)», «Розвиток економіки ПНР та економічне співробітництво із зарубіжними країнами», «Розвиток культури в ПНР та культурні зв'язки із зарубіжними країнами» [9, с. 19].

Окрім проведення практики у Польщі, Харківський сільськогосподарський інститут отримав можливість відправити свій будівельний загін із 20 осіб до Чехословаччини. Протягом серпня-вересня 1967 р. студенти працювали в сільськогосподарському кооперативі на околицях м. Брно. У вільний від роботи час члени загону відвідали багато промислових і культурних об'єктів Чехословаччини [5, с. 11].

Завдяки закордонним відрядженням студенти аграрних закладів вищої освіти потрапляли до природного іншомовного середовища. Різноманітність видів діяльності, які передбачала виробнича практика, суттєво стимулювали комунікативну активність, що сприяло оволодінню новими знаннями і вміннями у сфері іншомовної освіти. Крім того, студенти усвідомлювали важливість спілкування іноземною мовою.

Цікаво, що перед від'їздом на закордонну практику студенти вищих аграрних закладів освіти заповнювали інформацію про себе, де, окрім іншого, вказували рівень володіння іноземною мовою. Характеризуючи свої можливості, вони

користувалися стандартним виразом «володію іноземною мовою зі словником», а деякі навіть робили уточнення, що володіють «слабо» [9, с. 23].

Оскільки закордонна практика проводилась в умовах взаємного обміну, то передбачалися зустрічні приїзди іноземних студентів в українські навчальні заклади. Так, у період із червня по серпень 1967 р. в Харківському сільськогосподарському інституті перебували групи студентів із Польської республіки (11 осіб) та Чехословаччини (20 осіб). Тісний контакт між українськими і зарубіжними студентами відбувався під час спільних сільськогосподарських робіт на навчальній базі інституту, під час вечорів дружби, концертів художньої самодіяльності. Гостям із сусідніх країн організовували екскурсії (для польських студентів – до Криму, для чехословацьких – на Кавказ), під час яких їх супроводжували студенти Харківського сільськогосподарського інституту [5, с. 8].

У 1969 р. польські студенти перебували у двох українських навчальних закладах: із 2 до 20 липня – у Харківському сільськогосподарському інституті, а з 21 до 28 липня – у Сімферопольському сільськогосподарському інституті [7, с. 2–4]. Приїзд іноземних студентів сприяв тому, що в іншомовне комунікативне спілкування «втягувалося» набагато більше майбутніх аграріїв. У процесі комунікації відшліфовувалося вміння отримувати необхідну професійну та побутову інформацію, вдосконалювалися такі прийоми обміну думками, як розпитування, пояснення, коментування, дискусія. Виробнича практика, пов'язана зі спілкуванням з іншомовними однолітками, створювала необхідні умови для використання сформованих у навчальній роботі навичок у самостійній життєдіяльності студентів.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження встановлено, що оволодіння іноземними мовами в аграрних закладах вищої освіти протягом другої половини ХХ ст. відбувалося через

аудиторні та позааудиторні види навчання. До першого виду входили такі навчальні форми іншомовної освіти: практичні заняття, факультативи, індивідуальні консультації, контрольні заняття. Позааудиторний вид представлено такими формами іншомовної освіти, як самостійна робота та виробнича практика за кордоном. На основі аналізу джерел з'ясовано спільне і відмінне у видах навчання та розкрито особливості навчальних форм іншомовної освіти. Подальшого дослідження потребують позанавчальні види та форми іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Держархів Сумської області. Ф.Р.7697. Оп. 1. Спр. 286. 269 арк.
2. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 8. Спр. 87. 5 арк.
3. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 8. Спр. 377. 4 арк.
4. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 11. Спр.82. 307 арк.
5. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 11. Спр.194. 34 арк.
6. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 11. Спр.353. 149 арк.
7. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 11. Спр.371. 35 арк.
8. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 11. Спр.438. 177 арк.
9. Держархів Харківської області. Ф.Р-1148. Оп. 11. Спр.458. 44 арк.
10. Держархів Харківської області. Ф.Р-5945. Оп.1. Спр.125. 172 арк.
11. Держархів Харківської області. Ф.Р-5945. Оп. 1. Спр.732. 21арк.
12. Держархів Харківської області. Ф.Р-5945. Оп. 1. Спр.792. 27 арк.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 27. Оп. 19. Спр. 672. 67 арк.